

Waarom ras er toe doet

door Dave van Ooijen¹

De afgelopen week heeft minister Blok van Buitenlandse Zaken opnieuw een hoofdstuk toegevoegd aan de open zenuw die de Nederlandse samenleving al twee decennia slijt. Die open zenuw betreft de vraag hoe wij om moeten gaan met mensen met een andere etniciteit, een andere cultuur en een andere geloof. De commotie betrof niet zozeer de spanningen en conflicten die minister Blok tijdens een besloten bijeenkomst over immigratie en inburgering ventileerde, maar had met name te maken met zijn uitspraak 'dat een vreedzame multi-etnische of een multi-culturele samenleving niet mogelijk is'. En dat dit komt doordat 'ergens diep in ons genen zitten waardoor we niet goed in staat zijn om een binding aan te gaan met ons onbekende mensen'. Deze twee zinnen werden in tal van reacties als xenofob, racistisch en discriminerend genoemd. Hoe komt het dat minister Blok tot deze uitspraken is gekomen? Is sprake van onzorgvuldig formuleren en het kiezen van verkeerde illustraties of is er meer aan de hand? In het net uitgekomen boek *'Waarom ras er toe doet. De verholen waarheid over identiteit'* laat de Brits-Ghanese journaliste Afua Hirsch zien dat er achter dit soort uitspraken een bepaald sentiment zit. *'Waarom ras er toe doet'* is het verslag van een zelfkritische terugblik van Afua Hirsch naar haar meervoudige identiteit. Het is een soepel en met grote kennis van zaken geschreven boek over hoe wij naar huidskleur en naar onze (koloniale) geschiedenis kijken. Een van de vragen waarop Hirsch een antwoord geeft, is waarom het zo ongelofelijk ingewikkeld is om over ras, erfgoed en identiteit te praten.

De rol van ras

Afua Hirsch is Brits. Dat geldt ook voor haar ouders, haar zus, haar man, haar dochter en veel van haar vrienden. Ze is geboren en opgegroeid in Groot-Brittannië. Engels is haar moedertaal. Groot-Brittannië omschrijft ze als 'onmiskkenbaar mijn thuis'. Vanaf haar jeugd blijven mensen evenwel regelmatig aan haar vragen 'Waar kom je vandaan?'. En als haar antwoord daarop is 'Ik kom uit Wimbledon', dan is de volgende vraag 'Ja, maar waar kom je écht vandaan?' De reden dat mensen deze vraag ('De Vraag', zoals Hirsch het formuleert) blijven stellen, de laatste jaren in toenemende mate, is omdat Hirsch van

¹ Dave van Ooijen studeerde tussen 1979 en 1985 sociologie en politicologie aan de Universiteit van Amsterdam. Hij studeerde twee keer 'cum laude' af; bij de vakgroep Toegepaste Sociologie en de vakgroep Internationale Betrekkingen. Van 1979 tot 2014 was hij werkzaam bij Vereniging Milieudefensie, de gemeente Amsterdam, Nicis Institute en Platform31. Tussen 2014 en 2018 was hij raadslid/fractievoorzitter voor de PvdA in de gemeente Castricum. Zijn blogs en artikelen verschijnen onder meer op zijn website: www.davevanooijen.nl.

'gemengde afkomst' is en een kleurtje heeft. Met name witte Britse inwoners gaan er dan vanuit dat ze niet Brits is. In *'Waarom ras ertoe doet'* weet Hirsch openhartig, onderzoekend en met de nodige zelfspot de grote vragen over ras, cultuur en identiteit met haar eigen levensverhaal te verweven. Uit haar zoektocht blijkt dat de koloniale geschiedenis van Groot-Brittannië diepe sporen heeft achtergelaten over hoe Britten naar zichzelf en naar anderen kijken. Geboren als dochter van een uit Duitsland gevluchte Joodse vader en een op 12-jarige leeftijd uit Ghana naar Engeland geëmigreerde moeder, groeide Hirsch op in Wimbledon, een welvarende Londense buitenwijk. Pas toen ze ouder werd merkte ze dat ze steeds vaker te maken kreeg met vooral subtiele vormen van racistisch en discriminerend gedrag. 'Ik was niet op zoek naar ras, maar ras drong zich aan mij op: op de speelplaats, in de klas, op straat, in winkels', zo zegt Hirsch. Vanaf haar kindertijd wist ze al dat ze er anders uitzag, maar pas later ontdekte ze dat aan haar anders-zijn iets onwenselijks werd geassocieerd. En bleken veel inwoners bereid te zijn zich in ingewikkelde bochten te wringen om het probleem van zwart zijn niet onder ogen te hoeven zien. 'We willen post-raciaal zijn, maar ondertussen is de samenleving sterk raciaal georiënteerd', zo zegt ze. Dat dit denken diep zit werd haar pijnlijk duidelijk na het referendum over de Brexit. In de weken na het referendum bleek het aantal geweldsincidenten met een raciale of religieuze achtergrond enorm te zijn toegenomen. Er vielen zelfs twee doden. Ook het aantal gevallen van verbaal geweld en dreiging nam toe. Zo zei een taxichauffeur, er vanuit gaande dat ze geen Britse was, tegen haar: 'Nu ga je zeker gauw terug naar je eigen land, hé'.

Kleurenblindheid

Ondanks de openlijke erupties van racisme is de huidige tijd volgens Hirsch toch vooral te typeren als een tijd van 'racisme zonder racisten' en 'racisme met een glimlach'. Waarbij de meeste mensen, vooral witte mensen, doen alsof ze 'kleurenblind' zijn. En doen als kleur en ras eigenlijk niet bestaan. Maar juist in samenlevingen die (formeel) zeggen dat kleur en ras er niet toe doen is sprake van vormen van (onzichtbaar) racistisch en discriminerend gedrag. Hirsch noemt in haar ego-document verschillende voorbeelden waarbij beleefde, vriendelijke mensen, vaak volstrekt 'onbedoeld' en met de beste bedoelingen, haar benaderen als iemand die geen kleur heeft. Zo herinnert ze zich nog goed dat op haar veertiende een schoolvriendinnetje tegen haar zei: 'Wees maar niet bang Afua, wij zien jou niet als zwart'. Haar andere vriendinnen vallen haar bij: vriendelijk, inschikkelijk, trots, afstand nemend dat ze van racisme konden worden beschuldigd. Hirsch beschouwde deze vorm van vriendelijkheid als een van haar meest traumatische ervaringen. Het leerde haar dat zwart of gekleurd zijn geassocieerd werd met negatieve eigenschappen. En dat het daarom beter was om te doen alsof er helemaal geen gekleurde mensen bestaan. De prijs daarvoor is groot. Zwarte en gekleurde mensen dienen als gevolg hiervan hun pogingen op te geven om hun erfgoed en hun geschiedenis te kennen. 'De opmerking voelde, onder het mom dat ze mij een gunst verleenden, alsof mijn vriendinnen mijn identiteit ontkenden'. Waarom kunnen identiteit en erfgoed niet worden erkend zonder dat dit gelijk het besef ondermijnt dat ze thuishoren in Groot-Brittannië, dat per slot van rekening ook hun land is', zo vraagt Hirsch zich af.

Multiculturalisme

In tal van landen is sprake van een multiculturele samenleving waarin mensen van verschillende culturen en achtergronden vreedzaam met elkaar samenleven. Ook Groot-Brittannië is als zodanig te bestempelen. Toch wordt er al jaren door politici en opiniemakers geroepen dat de multiculturele samenleving is mislukt. Hirsch spreekt in haar in haar boek overigens geen enkele keer over een 'multiculturele samenleving'. Hirsch heeft, mijn inziens terecht, het consequent over 'multiculturalisme'. Dat is een opvatting, ideologie zo u wil, die er vanuit gaat dat minderheden hun eigen etnische, religieuze en culturele identiteit kunnen behouden en waarvan de expressie in specifieke gemeenschappen wordt getolereerd. Als politiek instrument kwam 'multiculturalisme' volgens Hirsch neer op het subsidiëren van activiteiten en het beschikbaar stellen van faciliteiten die aparte

gemeenschappen tot gevolg hadden en die de bevolking langs raciale lijnen gescheiden hield. Waarbij van enige vorm van 'integratie' geen sprake was. Dit 'harde' multiculturalisme heeft geen voorstanders meer en is in geheel Europa zo goed als verdwenen. Ook in Nederland is het op dit 'multiculturalisme' gebaseerde minderhedenbeleid door opeenvolgende regeringen afgeschaft. En is de strijd tegen 'multiculturalisme' verschoven naar de 'multiculturele samenleving'. Daarnaast wordt in toenemende mate van immigranten in feite geen 'integratie' verwacht, maar 'assimilatie'. Het gaat niet meer om 'integratie', waarbij 'bestaande' en 'nieuwe' culturen naar elkaar toegroeien, maar om het accepteren van de dominante witte kijk op de wereld. Er wordt steeds meer van immigranten en hun nakomelingen verwacht dat zij het multi-etnische en multi-culturele karakter van hun identiteit verloochenen. Volgens Hirsch is deze verwachting de bron van veel ellende en leed.

Het witte sentiment

Dat immigranten en hun nakomelingen als gevolg van het onder de oppervlakte levende sentiment raciaal en economisch worden uitgesloten heeft volgens Hirsch alles te maken hoe Britten naar zichzelf kijken. Sprake is van een diepgewortelde beeld dat 'inheemse' Britten een wit ras zijn, met een smetteloze cultuur die al sinds mensenheugenis bestaat. Was dat niet zo, dan zou het debat rond immigratie misschien wel eens op veel rationelere manier kunnen zijn gevoerd, op basis van economische noodzaak, publieke middelen, historische feiten en geopolitieke realiteit', aldus Hirsch. Als gevolg van het beeld dat 'inheemse Britten' een wit ras zijn, hebben we volgens Hirsch te maken met een 'emotioneel en emotionerend verhaal over dreiging en invasie, met ondertonen die even oud en mondiaal zijn als Groot-Brittannië zelf: de beschaafde, witte natie tegenover zwarte, bruine, islamitische, oosterse en Afrikaanse hordes'. In Nederland vergaat het debat op een vergelijkbare manier en hebben immigranten en hun nakomelingen op dezelfde manier te maken met subtiele vormen van agressie en uitsluiting als waar Hirsch en haar familie mee te maken heeft. Het feit dat ik van gemengde afkomst ben heb ik niet opgezocht, het heeft zich aan mij opgedrongen', zegt Hirsch meermalen in haar boek, 'omdat ik vanaf mijn geboorte door de Britse samenleving als anders wordt aangemerkt'.

Verantwoordelijkheid

Het sentiment dat Hirsch in haar zeer boeiende boek behandeld is ook te beluisteren in de woorden van minister Blok toen hij zei dat hij geen vreedzame multi-etnische of multi-culturele gemeenschap kent. De Turks-Nederlandse auteur Murat Isik concludeerde naar aanleiding van deze woorden van Blok in zijn column in de Volkskrant (21 juli 2018) dat hij blijkbaar een gevaar is voor de samenleving. 'Mijn aanwezigheid in dit land - en die van mijn familie, andere 'gekleurde Nederlanders' en nieuwkomers-maakt een vreedzaam samenlevingsverband onmogelijk'. Isik was verbijsterd, woedend en verbaasd. 'Hoe kun je in vredesnaam je eigen samenleving als mislukt beschouwen', zo vroeg hij zich af. Isik, die eind 2017 met zijn roman 'Wees onzichtbaar' winnaar werd van de Libris Literatuur Prijs, omschreef de woorden van Blok als 'duister en fatalistisch'. De uitspraken reflecteren volgens hem een diep wantrouwen tegen alles met een 'kleurtje'. De uitspraken kwetsen niet alleen miljoenen burgers met een multi-etnische en multi-culturele achtergrond. Ze zijn ook gevaarlijk omdat ze suggereren dat de boel straks volledig ontspoord en op geweld uitdraait. Tegenover de polariserende woorden van Blok is het boek van Hirsch een verademing. Zeer toegankelijk weet zij de vinger op de zere plek te leggen. Zowel immigranten als de oorspronkelijke (witte) bevolking hebben de verantwoordelijkheid om met elkaar over ras in gesprek te gaan en op zoek te gaan naar gemeenschappelijkheden. Het is de meest vruchtbare strategie. 'Waarom ras ertoe doet' is één van de boeken die Blok op zijn minst in zijn koffer moet hebben voor zijn vakantie.

Afua Hirsch, 'Waarom ras ertoe doet. De verholen waarheid over identiteit', Atlas Contact, 376 pagina's, 2018, € 24,99